

Guthisbo

En studie av Göinge under järnåldern

Skog i Göinge (skogen 2009-03-08)

Fredrik Larsson

Institutionen för Arkeologi och Antikens Historia

Lunds Universitet

Handledare: Birgitta Hårdh

Masteruppsats

Vt 2009

Abstract

The aim for this master thesis is to give an overall view of Göinge during the Iron Age 500 BC-1050 AD. Göinge is an area in the Northeast of Scania. Göinge was before a hundred but consists today of two hundreds. The area is not well-investigated compared with South Scania. There are more than 9000 ancient monuments from all time periods within Göinge. Some research has been done earlier but the need for a larger study exists. The purpose of this thesis is also to illustrate that from an interdisciplinary view the picture of the archaeology become hopefully more accurate when different sciences are combined. The rivers Almaån and Helgeån seem to be the most important "roads" for people to travel in Göinge. Why the people during the Iron Age lived in Göinge is unknown but is probably related to natural resources such as iron, hides, timber and honey. The area can also have been used for herding cattle, sheep and goats. It is mostly the agricultural areas that were inhabited. But from the late Iron Age people started moving to the forested areas as well.

Förord

Jag skulle vilja tacka ett antal personer som hjälpt mig på olika sätt med uppsatsens tillkomst. Jag tackar Bertil Helgesson och Tony Björk på regionmuseet i Kristianstad samt Anders Ödman på Institutionen för Arkeologi och Antikens historia i Lund för viktiga synpunkter och tips till min uppsats. Jag skulle även vilja tacka Anne Carlie på UV Syd för tips och intressanta tankar och för arbetet som genomfördes med avhandlingen. Jag skulle också vilja tacka Claes Ringdahl på Dialekt- och Ortnamnsarkivet i Lund för mycket hjälp gällande ortnamnen och många intressanta diskussioner. Jag riktar också ett tack till min handledare Birgitta Hårdh på Arkeologi och Antikens historia i Lund för många bra diskussioner, tips och synpunkter på min uppsats. Jag tackar även min familj och min sambo för det ovärderliga stöd och uppmuntran ni gett mig under uppsatsens tillkomst.

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Syfte	1
1.2 Frågeställningar	1
1.3 Avgränsning	2
1.4 Forskningshistoria	2
1.5 Metod och Material	3
1.6 Källkritik	4
2. Göinge	6
2.1 Göinges arkeologi	7
2.2 Göinge under bronsåldern	7
2.3 Sydsandinavien och Göinge under järnåldern.....	8
2.4 Stoby socken	9
2.5 Norra Melby socken	11
2.6 Sjörup och Göingeholm i Häglinge socken.....	12
3. Näringar i Göinge	12
4. Ortnamn	13
5. Göinge härads uppkomst	14
6. Mönster i Göinge	15
7. Diskussion och slutsats	18
8. Sammanfattning	19
9. Framtiden	20
Litteratur- och källförteckning	21
Appendix	30

1. Inledning

”Göingarna ha ansetts vara lifligare, rörligare, mera vakna och klipska, mångsidigare och händigare än sydsåningarna, men också måhända mindre uthålliga och -åtminstone i slättbornas ögon fordomdags -ej så pålitliga” (Nordisk familjebok 2009-02-02).

Göinge är ett område i norra Skåne som inte är så välkänt för många och har tidigare varit ett härad som delades 1637. Idag består det av Västra Göinge samt Östra Göinge härad (se appendix fig 1 & 2). Göinge är präglad av djupa skogar, sjöar, kuperade områden, mossar och åkermarker (Carlie 1994:25). Området är delvis arkeologiskt undersökt men jämfört med södra Skåne är undersökningarna inte speciellt många, dock är området rikt på fornlämningar (Carlie 2002:282f).

Göinge blir spännande då bristen av arkeologiska undersökningar gör det viktigt med tvärvetenskaplighet som också blir allt viktigare inom arkeologin (Carlie 1994:20; Carlie 2002:282f; Helgesson 2008:55f). Författaren till denna uppsats kommer själv från Göinge och har vandrat i skogen där det senare visat sig fanns fossil åkermark i form av odlingsrösen (RAÄ Norra Åkarp 45:1 2009-02-22).

1.1 Syfte

Huvudsyftet med uppsatsen är utifrån ett antal olika källmaterial se vilka problem, möjligheter samt metoder det finns och som är lämpliga för att granska ett relativt okänt område ur ett arkeologiskt perspektiv. Utifrån detta är sedan målsättningen att kunna dra allmänna slutsatser gällande hur människor levde och bosatte sig i Göinge under järnåldern och om det är möjligt att se några mönster. Syftet är också att kunna visa vilka möjligheter det finns att gå vidare med framtida undersökningar. Det finns ett flertal olika källmaterial man kan ta hänsyn till såsom arkeologiska utgrävningar, inventeringar, pollenanalyser och ortnamnsanalyser. Ett intressant forskningsfält är också vad som människor sysselsatte sig med i Göinge. Det finns teorier om herdebruk, järnproduktion, jakt och fiske och liknande (Anglert & Lagerås 2008:39).

1.2 Frågeställningar

Vilka problem och möjligheter finns det att arbeta med ett område vilket i liten grad blivit undersökt gällande arkeologi och andra vetenskaper såsom ortnamnsforskning, pollenanalyser och liknande?

Vilka metoder kan användas för att undersöka ett relativt okänt område såsom Göinge?

Vilken utveckling sker i Göinge härad under järnåldern gällande näringar och bebyggelse?

Genom frågeställningarna kommer uppsatsen belysa om det är möjligt att arbeta med områden som är inventerade men inte utgrävda och om man genom tillämpning av tvärvetenskaplighet kan få en bättre bild av det arkeologiska materialet.

1.3 Avgränsning

Jag har valt att begränsa mig till Göinge härad i norra Skåne under järnåldern 500 f. Kr- 1050 e. Kr. Huvudfokus i uppsatsen är på dagens Västra Göinge Härad dels för att området är något mer undersökt arkeologiskt, dels för att ortnamnsstudier har blivit publicerade för Västra Göinge (Ringdahl 2008). Arbetet med ortnamnsstudier pågår för Östra Göinge härad. Författaren själv kommer från Västra Göinge härad och har något större lokalkännedom om den delen av bygden. Uppsatsen går också närmare in på några platser där fynd av speciell karaktär blivit påträffade och där arkeologiska utgrävningar skett för att som exempel visa om de stämmer överens med de mönster man får genom en allmän överblick av materialet.

Antalet fornlämningar är 9474 registrerade i FMIS från alla tidsperioder sammantaget. Arbetet med att se var järnålderslämningar fanns samt att FMIS hade generella dateringar gjorde att en genomgång av FMIS hamnat utanför ramarna för uppsatsen och skulle snarast vara ett arbete för en avhandling (Carlie 1994).

1.4 Forskningshistoria

Det har skett tre omgångar av inventeringar i Göinge, en i början av 1970-talet, en i början och mitten av 1990-talet samt den tredje och senaste var i projektet Skog och Historia 2003-2007. I Skog och Historia fanns 200 inventerare och trots två tidigare genomförda inventeringar av Riksantikvarieämbetet hittades 12 000 nya lämningar i Skåne vilket visar på att en fornlämningsinventering knappast någonsin blir helt färdig. De senast upptäckta fornlämningarna håller fortfarande på att bearbetas och läggas in i FMIS (Fornminnesregistret), (Carlie 2002:282, Skog och Historia 2009-02-22).

Det har även genomförts utgrävningar i området bland annat av Vätterydsgravfältet under 1950-60-talen där många intressanta fynd framkom och visade en relativt rik miljö (Strömberg 1959:69). Även i samband med väg 23 vid Stoby, utvidgningar av kalkbrottet i Ignaberga och i Hässleholm har utgrävningar genomförts (Runcis 2002; Perneby 2003; Lagergren 2006).

De senaste 40 åren har några publikationer utkommit som sammanfattar de utgrävningar som är gjorda samt en del av fynden i undersökningsområdet såsom *Järnåldersundersökningar i Sydsverige* (2000) av UV Syd och *Järnåldersundersökningar i Skåne 1960-2000* (2005) av Malmö Kulturmiljö (Jacobsson 2000; Tegnér 2005).

Trots Göinges relativt få undersökningar fanns det redan i början av 1900-talet teorier om hur Göinge skulle ha befolkats. Enligt Hjalmar Lindroths studier av ortnamn i Göinge skulle det eventuellt kunna vara möjligt att Göinge befolkades från sydost, om Hanöbukten haft en högre nivå än den hade under början av 1900-talet. Detta är en tanke med viss relevans då Helgeån tycks ha haft en viktig roll att spela för människors under många perioder (Lindroth 1911:175).

Ett stort arbete som är gjort tidigare inom området är Anne Carlies avhandling *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar* (1994). Avhandlingen bygger på första inventeringen och delar av den andra. Syftet med avhandlingen var att bland annat visa på brons- och järnålderns bebyggelseutveckling och tänkbara ekonomiska, sociala och/eller religiösa strukturer och relatera dessa till Göinge (Carlie 1994:19). Det finns också mer översiktliga verk över Skåne där Göinge berörs såsom *Järnålderns Skåne: Samhälle, Centra och Regioner* (Helgesson 2002), *Decolonizing the Viking Age I* (Svanberg a2003) och *Death rituals in South-east Scandinavia AD 800-1000* (Svanberg b2003).

1.5 Metod och Material

Genom att använda ett tvärvetenskapligt tillvägagångssätt dock med utgångspunkt i arkeologin öppnas det nya möjligheter för att kunna tolka vad som hände under järnåldern i Göinge. En modern översikt saknas med de senaste resultaten från inventeringarna. Arkeologiska rapporter som finns från olika utgrävningar i Göinge, modern litteratur och

databaser har använts som material. Fornminnesregistret FMIS innehåller fornminnen som är kända i Göinge genom inventeringar och delvis genom utgrävningar.

Järnåldersundersökningar i Sydsverige (2000) och *Järnåldersundersökningar i Skåne 1960-2000* (2005) har jag använt för att kunna få en allmän bild av järnåldern i Göinge. Ett annat arbete som är gjort tidigare inom området är Anne Carlies avhandling (1994) vilket inte bara är en bra diskussion kring området utan även innehåller översikter på gravarna och de fynd och boplatser som var kända 1994. Dock har antalet fornlämningar har ökat med flera hundra procent i vissa socknar sedan avhandlingen genomfördes (Carlie 2002:288).

Jag har också haft kontakt med Bertil Helgesson och Tony Björk på Regionmuseet i Kristianstad och Anne Carlie på UV Syd i Lund. Jag har även haft kontakter med samt besökt Claes Ringdahl som arbetar på Dialekt- och Ortnamnsarkivet i Lund. För att bredda bilden av Göinge har jag även använt mig av ortnamnsforskning samt historiska skriftliga källor. Sockennamnens äldsta belägg har varit ett sätt för att se när socknarna tycks vara etablerade. Även den äldsta orten i en socken och när den omnämns är en del av det material jag använt. Utifrån ortnamnens för- och efterleder och deras betydelse tillsammans med arkeologiska utgrävningar har forskare kunnat avgöra åldern på exempelvis -inge, och -ryd för att se när en bygd etableras (Pamp a1988:13, 17f). Under 2008 kom också boken *Skånes Ortnamn: Västra Göinge härad med Hässleholms stad Bebyggelsenamn* (2008) som varit mycket användbar. Ett översiktsverk för Östra Göinge härad är under produktion och här har istället DAL:s kortregister samt deras databas på Internet använts (Skånsk Ortnamnsdatabas).

Pollenanalyser från norra Skåne är också viktiga för att se vad de tillsammans med ¹⁴-C analyser ger för dateringsmaterial. Analyserna gör det även möjligt att se vilka utvecklingar som skett. Pollenanalyser har bland annat genomförts i samband med arbete av väg 23 utanför Stoby samt i Anders Ödmans projekt *Norra Skånes Medeltid* där provtagning skett i samband med undersökningar av järnproduktionsplatser (Karlsson & Robertsson 2001:119-129; Lagerås 2002:363-411).

1.6 Källkritik

Då undersökningsområdet är relativt lite utrett i förhållande till exempel södra delen av Skåne är det viktigt att vara medveten om den problematik som kan uppstå (Carlie 2002:282f; Helgesson 2008:49). Det kan lätt bli att man gärna övertolkar eller drar för stora slutsatser om

ett material speciellt om det är magert för att man ska få de förväntade svaren på sina frågeställningar. Att jag själv kommer från trakten kan också göra att det finns en något ökad risk för subjektivitet då man kan fastna i fällan att förhålla sig sin egen hembygd. Att en stor del av det arkeologiska materialet består av fornminnesinventeringar gör också att det blir svårt att dra några säkrare slutsatser då exempelvis dateringarna många gånger är mycket generella. Då antalet utgrävningar är relativt få i varje socken gör detta också att resultat för utveckling samt storleken av bebyggelsen i socknarna är svåra att belägga. Under de utgrävningar som genomförs sker också ett selektivt urval av fornlämningar som ska undersökas på grund av kostnadsskäl i de flesta fall (Perneby 2003:5, 12). Dock kan genomgångar av material ändå ge indikationer på vad som har hänt i Göinge härad. Då tiden inte medgett så pass omfattande analyser av mitt material som jag önskat kunde vissa resultat blivit andra vid djupare studier.

Då ett urval ur få kategorier sannolikt leder till en relativt felaktig bild då det gäller att se regioner ur politiska, ekonomiska och kulturella perspektiv är det viktigt att ha med ett så stort material som möjligt för att få en rättvis bild. Det är fullständigt omöjligt att ha kännedom om allting som gjorts tidigare men det bör ändå eftersträvas. Är det en arkeolog som försöker arbeta med ett material som inte är inom den egna vetenskapen blir man ofta en amatör inom det nya området. Detta gör det viktigt att ha en väl etablerad kontakt med experter inom andra vetenskaper som man berör genom sin forskning. Vad gäller järnåldern kan det vara ortnamnsforskare, historiker, osteologer och många andra vetenskapsmän. Genom det enorma massmaterial som finns inom arkeologin idag är det många gånger också lämpligt att ha kontakter med systemvetare, programmerare, ingenjörer och andra då det kan krävas att man gör databaser eller andra typer av tekniska lösningar för att hantera det stora materialet på ett mer överskådligt sätt (Helgesson 2008:55). Att ha en väldefinierad struktur på sitt material är viktigt då det många gånger är som Helgesson uttrycker det *"Vi vet inte vad vi vet"* (Helgesson 2008:55).

Min kunskap om ortnamn och fornnordiska var inte speciellt stor när arbetet med uppsatsen påbörjades. Kunskapen har dock ökat även om felkällor och missförstånd kan finnas inblandade. Datering på ortnamnen får betraktas relativt flytande även om generella dateringar har gjorts (Ringdahl 2009-01-23). Vissa av efterlederna har använts in i historisk tid såsom –torp vilket gör det svårare att ha en specifik datering på sådana namn. Vad gäller

de skriftliga källorna är dessa i vissa fall avskrifter av originalkällor och kan ha förvanskats genom åren. Även om det är originalkällor kan dessa vara skrivna med dolda budskap eller i vissa syften som gör att de kan ge en subjektiv bild av ett skeende. Då de skriftliga beläggen också är efter järnåldern blir det problematiskt att uppskatta hur stor relevans de egentligen har för att påvisa järnåldersbebyggelse.

Många gånger när det gäller arkeologers diskussioner och forskning kring områden som Göinge under järnåldern används ofta spridningskartor av olika slag med förekomster av gravar, boplatzområden och olika typer av artefakter. Många gånger ser man hellre likheter än skillnader inom ett område. Ett problem är att arkeologer ofta tänker på dagens moderna lands- och landskapsgränser och detta är något man får försöka tänka bort. Den bild vi får beror ofta på vilken typ av källmaterial vi använder, vilka frågeställningar vi brukar och hur vi väljer att tolka materialet (Helgesson 2008:49-51). Många gånger tittar arkeologer på centralplatser och perifera områden. De perifera områdena hamnar ofta utanför indelning i regioner eller områden, det blir lite av ett ”ingenmansland”. Det som skulle behövas enligt Bertil Helgesson är fler regionala studier från ett tvärvetenskapligt helhetsperspektiv (Helgesson 2008:53f). Detta håller jag med om fullständigt då med ett litet material eller en urvalskategori kan ge en bild, medan en annan urvalskategori hade gett en annan. Spridningskartorna som författaren producerat har också källkritiska aspekter. Har ett fynd gjorts av en eldslagingssten från folkvandringstid är socknen märkt med FVT och detta kan påverka bilden man får. Detta gjordes då uppsatsen fick utgå från de studier som tidigare gjorts och även enstaka fynd är indikationer på mänsklig aktivitet.

2. Göinge

Till en början har Göinge bestått av ett härad. Göinge delades senare i två härader 1637 då befolkningen tyckte att det var för långt att färdas till tingsplatsen i Röinge. Idag består Göinge av 36 socknar (Ödman 2001:7). Naturen i Göinge präglas av stor variation, nästan alla Skånes naturtyper finns representerade i undersökningsområdet. Den norra delen av Göinge är en början på det småländska höglandet och domineras av skog. Området sydöst om Finjasjön och området söder om Almaån och den sydliga delen av östra Göinge tillhör Kristianstadsslätten och har relativt bördiga jordar. Området kring Finjasjön och ner till den gamla länsgränsen mot Malmöhuslän har en del lövskogar. Uppe i norra Göinge var hantverk och produktion en stor del av vardagen under medeltiden. Det tillverkades tjära, järn,

hämtades timmer, honung och hudar som exporterats till slättbygden och sannolikt ännu längre iväg till andra länder via Uppåkra (Lovén 1961:20; Carlie 1994:25f; Ödman 2001:57; Nordisk Familjebok 2009-02-02, se appendix fig 7 & 8).

2.1 Göinges arkeologi

En sökning i fornminnesregistret visar att det finns 9474 fornlämningar sammanlagt i Västra och Östra Göinge härader (FMIS 2009-02-01). Göinge har blivit fornminnesinventerat tre gånger senaste gången var i början av 2000-talet under projektet *Skog och Historia*. Det finns flera orsaker till varför fornlämningarna inte är undersökta i Göinge. Det bor inte lika många invånare per km² i Göinge som i området kring Malmö-Lund exempelvis. Detta gör att exploateringstrycket är lägre. En annan anledning är även att en stor del av Göinge är täckt av skog vilket gör det betydligt svårare att upptäcka fornlämningar. Bristen på fornlämningar i Göinge har även berott på hur inventeringar genomförts vilket visade sig i hur många nya fornlämningar som kom fram vid andra inventeringen (Carlie 1994:34f). I samband med vägprojekt kring Hässleholm på vägarna 21 och 23 har en del arkeologiska undersökningar genomförts. Detta har gjort att ny information producerats (Carlie 2002:282; Skog och Historia 2009-02-22, se appendix fig 9 & 10).

2.2 Göinge under bronsåldern

I Anne Carlies stora arbete med Göinge (1994) påvisar hon att Göinge varit en bebyggd trakt under bronsåldern men redan under senpaleolitikum fanns människor i Göinge. I området fanns när studien genomfördes två eventuellt tre boplatssområden, 26 enstaka fynd från äldre bronsåldern samt 44 enstaka fynd från yngre bronsåldern. Det påträffades 33 fynd av gravar inom Göinge härad (Carlie 1994:101f). Vid studier av bronsåldern i Göinge under mitten av 1900-talet konstaterades att bronsåldersfornlämningar ofta låg i närheten av Helgeån och Almaån eller andra vattendrag (Stjernquist 1963:219).

Övergången mellan yngre bronsålder och äldre järnålder är mer en kronologisk gräns än en faktisk. Istället kan man se en kontinuitet i det arkeologiska materialet om man ser till de gravskick och hustyper som brukades men det finns även en kontinuitet i jordbruket (Carlie 1994:129).

2.3 Sydskandinavien och Göinge under järnåldern

I Sydskandinavien under järnåldern har samhället varit uppbyggt av hövdingadömen. Detta betyder att samhället var uppbyggt kring relativt små grupper där det fanns en social

differentiering. Ledarskapet hos hövdingen eller hövdingasläkten var reglerat och de hade ansvar för flera uppgifter inom religion, ekonomi, handel och händelser som var viktiga för samhället.

Status och rikedom var en allt viktigare faktor under järnåldern.

Carlie efter modellen av Elman menar att ekonomin under

järnåldern byggde på ett redistributivt system där många

produkter speciellt mer statusbetonade samlades i centra för att sedan redistribueras till nya områden. Detta kan ha varit fallet i Göinge där olika typer av varor kan ha insamlats och producerats för att sedan transporteras vidare till centralplatserna där de användes i en omfattande handel. De gravar som är synliga i dagens landskap i form av skeppssättningar och stensättningar ofta från yngre järnålder har tillhört en klass i samhället som har markerat en form av aristokrati. Enligt Anne Carlie kan gravarna också indikera en territoriell funktion över ett område där personen i graven eller deras familj hävdade territoriell rätt över ett område (Carlie 1994:120f, 133).

Figur 1. **Odlingsrösen** (Länsstyrelsen Halland 2009-03-08)

Under romersk järnålder har det skett en expansion i bebyggelse och odling. Bebyggelsen har till största del bestått av långhus i varierande storlek där några byggnader varit större hallbyggnader och även grophus har funnits som troligen fungerat som någon form av hantverkshus och andra mindre stolpbyggda hus som kan fungerat som uthus. Bebyggelsen brukar normalt delas upp i tre typer: ensamgårdar, dubbelgårdar och byar. En by utgör i detta fall minst tre självständiga ekonomiska enheter. Då klimatförändring ledde till att en stallning av djuren skedde kunde också åkrarna gödslas på ett annat sätt än tidigare. Detta gjorde det möjligt att byarna fanns kvar på samma plats i ett par hundra år för att sedan flytta en bit till nya och närliggande resursområden. Under framförallt äldre järnåldern tycks djurhushållning

varit viktigare än åkerbruket. Det sädesslag som var dominerande var korn och från och med romersk järnålder odlades också råg samt havre. Under äldre järnålder började människorna dela upp åkermarken i så kallade ”celtic fields” (Carlie 1994:131, 129-134; Skansjö 1997:28-30; Infoartefact 2009-02-16 Länsstyrelsen Hässleholms kommun 2009-02-20).

Under vikingatiden tycks området söder om Finjasjön varit någon form av kärnområde för Göinge. Området var relativt tätbefolkat jämfört med de norra delarna och det finns också ganska gott om gravfält i området. Göinge tycks ha varit präglade av människor som hade starkt lokalt och kollektivt tänkande som utmärkte sig från andra härader, detta visade sig framförallt i begravningsskicket. Det var framförallt kremeringar som var vanligt som gravskick. Kremeringarna fanns i små gropar men det fanns också större monument såsom skeppssättningar, fyrkantiga och runda stensättningar. Bygden verkar ha bestått av relativt små bosättningar som varit utspridda inom Göinge (Svanberg 2003a:179).

Göinge är generellt sett tidigt befolkat, och den bebyggelse som sker under järnåldern har snarast varit som en förtätning av befintliga bebyggelser, en inre expansion och hade en viss spridning över tiden. Detta är i huvudsak något som sker som resultat av att den befintliga bebyggelsen knoppar av sig i nya enheter/gårdar i tidigare utmarks- och skogsområden (Björk e-post 2009-02-17). Utifrån utgrävningar och daterade lösfynd i förhållande till de naturtyper som finns i Göinge framträder bilden att bebyggelsen ökas genom en inre expansion under järnåldern. Då gravfälten också ökar i antal under yngre järnåldern kan detta vara ett tecken på att det blir fler människor i Göinge. Ortnamnen samt vissa fornlämningsstyper såsom odlingsrösen är indikationer på att människor också kommer från andra områden som Småland, Halland och Väst (se appendix fig 7, 8, 9, 10).

2.4 Stoby socken

I samband med en arkeologisk utredning för väg 23 granskades fornlämningsbeståndet kring Hässleholm och där kunde konstateras att områden med röjningsröse, gravar och skålgropsförekomster låg i närheten eller vid Almaåns dalgång och dess biflöden (Carlie 2002:292f). Detta skulle kunna tolkas som att Almaån varit en viktig faktor i Göinge i långa tider. Detta ger stöd till att vattenvägarna varit mycket viktiga för att Göinge kom att befolkas (se appendix fig 7). I samma område fanns 10 kända gravfält daterade till järnålder. Vid Arkelstorp fanns ett tjugotal domarringar som undersöktes på 1970-talet av Arkeologiska

institutionen i Lund. Vid undersökningen framkom enstaka keramikskärvor daterade till yngre romersk järnålder samt folkvandringstid. Gravfältet i Arkelstorp utgör ett undantag då det är relativt homogent. Arkelstorpsgravfältet påminner snarast om småländska gravfält som finns i Njudung och Finnveden där det ofta är samlat ett antal domarringar. Huvuddelen var från yngre romersk järnålder till vendeltid (Carlie 2002:293f, 296).

Enligt studien från väg 23 tycks området under äldre järnåldern vara dominerat av mindre gårdar med treskeppiga långhus 10-16 meter långa och ibland med ett uthus. Då det saknas spår efter ombyggnad har sannolikt gårdarna flyttat inom ett resursområde. Enstaka större gravrösen i kombination med en relativt rik förekomst av små gravmonument kan vara en indikation på att gårdarna har tillhört självägande bönder dock med eventuella inslag av ofri arbetskraft såsom trälar. Vissa gårdar kan också vara beroende av en lokal storman eller storbonde även om de arkeologiska bevisen för detta var få (Carlie 2002:352f). Att social differentiering inte varit så förekommande är en lite annan syn än vad tidigare forskning gett (Carlie 1994:133).

Under yngre järnåldern skedde flera förändringar i området kring Stoby. Genom det paleoekologiska materialet märks en skillnad från omkring 400 e. Kr. Det saknas också spår efter bosättningar i området. Tidigare hade landskapet dominerats av odling- och betesmarker och nu kom det att domineras av betesmarker fram till 1200-talet e. Kr. Från historisk tid är indelning i in- och utmark känd med ett ensädesbruk. I pollenanalyser i Stoby har det visat sig att omkring 700 f. Kr påbörjas en period med röjningsbränningar för att få mer åkermark som varade fram till cirka 400 e. Kr. Det skedde också mycket stenröjning vilket visar sig i de många odlingsrösen som fanns (Lagerås 2002:388f). Dock visar kartmaterialet ett bandparcellsystem i bruk i Stobytrakten. Pollenprover tagna vid Stoby visar på att under perioden 400-1200 e. Kr. var odling av korn vanligast. Det finns inga bevis för en igenväxning eller att den agrara aktiviteten sjönk. Dock saknas fossil åkermark inom området från yngre järnåldern. Detta kan bero på om det skett en etablering av in- och utmarksystem redan i denna tid som återanvändes under mycket lång tid. Det kan också vara ett bandparcellsystem där det kan ha skett en form av trädesbruk. På detta sätt blev åkrar både odlade och använda som betesmarker och ängsmarker. Vad gäller gravarna i Stoby är det framförallt domarringar och resta stenar. Skeppssättningar är i övriga norra Skåne vanligare men har inte med säkerhet kunnat påvisas i Stoby. Gravfälten med resta stenar och

domarringar visar en annan spridningsbild än fälten med gravar av röse/hög- och stensättningstyp. Gravfälten i Stoby har sällan någon fysisk anknytning till röjningsröseområden och ligger nära de historiskt kända kommunikationslederna. Gravarna i Stobyområdet från yngre järnålder är ett tecken på brott med de gamla traditionerna som finns i övriga norra Skåne. Gravarnas placering tyder på att det är medvetet valda platser för att synliggöra gravarna och kanske visa någon form av territoriell makt eller försök till dominans över ett område. Det kan vara någon form av lokal elit som börjar växa fram som väljer att bryta den äldre traditionen och manifesterar detta delvis genom ett annorlunda gravskick. Tecknen är att åtminstone under yngre järnålder har en social differentiering sannolikt funnits (Karlsson & Robertsson 2001:119-129; Carlie 2002:354f; Lagerås 2002:401).

2.5 Norra Melby socken

Ett annat intressant område i södra delen av Göinge är kring Sösdala där bland annat det berömda Vätterydsgravfältet finns. Det har påträffats ett offerfynd av 280 olika beslag av silver och brons till minst två grimmor och fem sadlar. Fyndet dateras till första halvan av 400-talet e. Kr. Beslagen har drag från beslag från Öst- och Centraleuropa från Masurien i dagens Polen ner till före detta Jugoslavien i söder. Offerskicket påminner om det hunnerna hade i Centraleuropa. Offerfyndet påträffades cirka 100 m söder om brandgravfältet Vätteryd. På Vätterydsgravfältet har det påträffats många olika gravformer såsom skeppssättningar, resta stenar, brandgropar, stolphål och eventuella slaggröpar. Det finns alltså indikationer på bebyggelse i gravfältet också (Stjernquist 1958:35f; Carlie 1994:279; Fabech 1993:205). Sösdala har enligt vissa forskare ingått i en sfär tillsammans med Vä och skulle således ha kontakter mot Öland, Gotland, Bornholm samt Blekinge och ner i Europa. Sösdala ligger några mil från både Uppåkra och Vä men är relativt centralt placerat kommunikationsmässigt för att nå de båda centralplatserna. Boplatser kring Sösdala kan ha haft en viktig kontrollfunktion för de varor som producerats i Göinge och skulle transporteras vidare mot Vä och Uppåkra (Olsson 1968:51-54; Fabech 1993:238). Det tycks finnas någon form av elit i Sösdalaområdet med mer eller mindre internationella kontakter. Gravfält i Göinge såsom Vätteryd, Mala, Häglinge och Åraslöv tycks vara etablerade under folkvandringstid och användes genom hela yngre järnåldern. Detta stödjer också teorin från undersökningen i Stoby att omkring 400-talet e. Kr händer någonting, en starkare elit växer fram som bryter traditionen med det gamla (Fabech 1993:224, 234).

Idag finns cirka 180 resta stenar, 15 skeppssättningar, två rektangulära stensättningar samt en cirkulär stensättning. Intressant kan vara att bebyggelsenamnet Sösdala kan härledas till forndanskans mansnamn Sø(i)r vilket betyder den som dräper, offer (Ringdahl 2008:169).

2.6 Sjörup och Göingeholm i Häglinge socken

Någon mil sydost om Sösdala ligger Sjörup och Göingeholm. I Sjörup har det påträffats knappt 200 svärd- och rembeslag samt fragment av silver och en silvertacka. Artefakterna är daterade till andra halvan av 400-talet e. Kr. och deponeringen tycks ha ägt rum strax innan 500 e. Kr. Några av föremålen visar drag av att ha kommit från Centraleuropa och ha influerats av gotiska beslag samt rembeslag med örnhuvuden. Fyndet kan vara en indikation på en boplats i närheten då det finns odlingsrösen i området. I Göingeholm påträffades ett fynd med bland annat 48 svarvade bärnstenspärlor och fragment av fibulor gjorda av silver. Bärnstenspärlorna visar på influenser från pommerskt område (Fabech 1993:206).

3. Näringar i Göinge

Vad som kan ha lockat människor till Göinge under förhistorien är okänt, men en del tyder på att de resurser som fanns där har spelat en betydande roll. Den järnmalm som fanns i Göinge kan ha varit en viktig faktor även om den förhistoriska järnproduktionen inte tycks ha varit så omfattande. Genom Anders Ödmans undersökning av järnproduktion i projektet norra Skånes medeltid har cirka 70 stycken ¹⁴C-dateringar visat att tre värden har varit förhistoriska. De består av en slaggröp, en slagggvarp samt en smedja. Dock är det bara en av dessa, i Vankiva socken som ligger i Göinge. Den finns dock inte registrerad i FMIS. Dock fokuserar projektet framförallt på medeltiden vilket gör att förhistoriska järnproduktionsplatser inte är lika intressanta (Strömberg 1954:13f; Fabech 1993:208, 211; Ödman 2001: 131, 136, 141f; Carlie 2002:358; FMIS 2009-03-03). Det skedde dock sannolikt en lågteknisk järnutvinning där stora mängder skog har förbrukats som bränsle. Det har också tillverkats pottaska, träkol och tjära under medeltiden men för järnåldern är dessa mycket få i Göinge om ens existerande överhuvudtaget (Hyenstrand 1984:89; Skansjö 1997:59, se appendix fig 11 & 12). I samband med E4-projektet i Södra och Norra Åsbo härader har det presenterats intressanta resultat. Genom pollenanalyser och andra typer av arkeologiska undersökningar pekade det mot att området använts för extensivt bete, sannolikt herdedrift och under vikingatiden för tillfälliga odlingar för att koloniserats under medeltiden. Detta kan också överensstämma med de norra socknarna i Göinge där det finns vaga indikationer på mänsklig aktivitet under järnåldern och

en kraftig förtätning av bebyggelse under medeltiden. Ett herdebruk kan lämna få spår efter sig i landskapet men gör att det ändå funnits människor som rört sig i området (Anglert & Lagerås 2008:39).

4. Ortnamn

Genom hela människans historia har platser haft en viktig roll att spela i människors liv. Inte bara den fysiska platsen utan också ”platsen”, den mentala bilden människan skapat sig i huvudet. Platser har nästintill alltid ett namn som är förenat med platsen och som också blir viktigt för människor både på platsen och för människor som kommer utifrån och besöker området (Vikstrand 2001:17-19). Ortnamn är av stor betydelse för platser som bär namn. Det vittnar om ett namn, ett meningsinnehåll och en geografisk lokal som gör att människor kan relatera till en plats (Vikstrand 2001:19, 33).

Ortnamn kan i många fall ge mer information tillsammans med andra vetenskaper. Ortnamnen brukar delas upp i två huvudkategorier: kulturnamn och naturnamn. Kulturnamnen består sedan av tre underavdelningar: bebyggelsenamn, ägonamn samt artefaktnamn.

Bebyggelsenamnen brukar vara alla former av bebyggelser såsom hus men även administrativa enheter som socknar, häradar och landskap. Ägonamn är namn på åkrar och ängar. Artefaktnamn är namn på parker, vägar, dammar etc. Naturnamnen består av namn på sjöar, öar, höjder etc (Pamp a1988:7).

Det finns primära och sekundära bebyggelsenamn. De primära är de som redan från början varit förknippade med bebyggelse. Sekundära bebyggelsenamn är sådana som kan härstamma från naturnamn eller artefaktnamn såsom Växjö som från början är en sammansättning av väg och sjö (Pamp a1988:21). För- och efterleder är också viktiga för ortnamns betydelse. Sådana som finns i Göinge, -by, -inge, -stad, -löv och -lösa för att nämna några dateras som längst tillbaka till romersk järnålder och är i bruk fram till och med vikingatid (Pamp b1988 Se spridningskartor 5 och 6). Intressant i Göinge är också att det finns ett fåtal ortnamn av fornvästnordisk språktradition såsom Lehult i Vittsjö socken. Le kommer av fornvästnordiskans hlér vilket betyder sjö. Andra namn som kommer från fornvästnordisk språktradition är Misterhult, Hissmossa och Havraljunga. Fornvästnordiska har sitt huvudområde i Halland, Bohuslän och upp i Norge och på Island. Detta kan hypotetiskt vara någon som kommit från nämnda områden för att slå sig ner i Göinge som valt dessa namn.

Djupare studier skulle eventuellt kunna visa fler ortnamn med fornvästnordisk språktradition (Ringdahl 2008:384, 395, 414, 421, se appendix fig 13 & 14).

5. Göinge härads uppkomst

Många av häradsnamnen i Skåne är troligen äldre än själva indelningen i härad. Dessa kan ha varit en form av ”småland, folkland eller bygder” som tycks ha varit någon form av politisk enhet eller en form av maktsfär över ett område som utgick från en eller fåtal personer. Ett av dessa kan ha varit Göinge härad även benämnt som Guthisbo (Skansjö 1997:44f; Helgesson 2002:17). Göinge härad omnämns första gången 1085 i Knut den heliges gåvobrev. Knut den helige har ärvt riket efter sin far och ger därför en donation till S.t Laurentii kyrka i Lund som är påbörjad. Idag är den mera känd som Lunds domkyrka. Kungen donerar ett antal gårdar i Skåne och på Själland samt årsavgifterna för ett antal tomter i Lomma, Helsingborg och Lund. Texten lyder: ”*A Guthisbo. In Sandby. unus mansus.*” (DD 1963 1R2:50; Ringdahl 2008:19). Det var ett bol i Norra Sandby socken som donerades. Detta är ett tidigt belägg och tyder på att Norra Sandby haft någon form av bebyggelse runt 1085, troligen har den varit etablerad några år innan. Göinge som någon form av administrativ enhet tycks också vara etablerad vid denna tidpunkt. Det tycks inte vara etablerat som ett regelrätt härad än men det låg knappast långt borta i tiden. Att det inte är klassificerat som ett härad stöds av att orterna på Själland är omnämnda med härad och även ett härad omnämns i Skåne men inte i Göinge (Ringdahl 2008:19).

Att Göinge hade ett antal gårdar eller bol under sent 900-tal och under 1000-talet är det ingen tvekan om. Roskilde domkyrka fick en eller två donationer av gårdar i Göinge, 50 bol till kyrkan från Sven Estridsens mor Estrid. Andra donationen kom från Harald Hens hustru drottning Margareta på 50 gårdar där 28 var i Sösdala län och 22 i Mjölkalånga län. Estrid och Margareta är ibland betraktade av forskare som samma person och där donationen skulle vara samma som omnämns med 50 bol. Dalby kloster får också strax efter 15 gårdar i Göinge. Detta tyder på tillsammans med Knut den Heliges gåvobrev att relativt många gårdar i Göinge var kungens under 1000-talet för att sedan övergå i kyrkans ägo (Fabech 1993:224f; Ödman 2001:86; Roskildekroniken 2002:20; Ödman 2005:32; Karlsson 1965:12).

Guthisbo bör vara en sammansättning av mansnamnet *Guthir* och ortnamnsledet *bo*. *Bo* har ungefär betydelsen bygd eller någon form av distrikt. Utifrån namnet *Guthisbo* kan det ha

varit en man vid namn *Guthir* som haft kontrollen över en bygd vilket i Sydskandinavien är mycket ovanligt. Att *Guthir* skulle kunna härledas till betydelsen förkristen präst är omdebatterat och tveksamt enligt ortnamnsforskare. Exakt vilka gränser Göinge härad haft är oklart och var en eventuell centralort funnits under järnåldern är inte klarlagt även om Sösdala/Häglinge trakten tycks ha haft stor betydelse speciellt under yngre järnålder (Brink 1998:317; Ringdahl 2008:21; Carlie e-post 2009-02-18, se appendix fig 15, 16, 17 & 18).

6. Mönster i Göinge

Det finns en hel del intressanta mönster som visar sig i Göinge under järnåldern. Under större delen av denna tid är det Uppåkra i sydvästra Skåne och Vä i nordöstra Skåne som varit en form av centralplatser. Vilken påverkan dessa orter har haft på Göinge är inte klarlagt men en sådan undersökning skulle berika bilden av Göinge, Uppåkra och Vä.

Vatten har varit viktigt under järnåldern och vatten har snarast förenat än varit en gräns. Det lättaste sättet att ta sig fram var oftast via vattenvägarna speciellt i Göinge där stora skogar nästintill kan ha varit

ogenomträngliga. Helgeån och Almaån och andra vattendrag har utgjort viktiga transportleder och vid forsar har man fått dra båten över

land. Detta har gjort att det kan ha funnits naturliga mötesplatser för människor att

träffas. Adam av Bremen berättar om att resa till Götaland innebar att man skulle ta antingen landvägen genom de djupa farliga skogarna eller möta havets besvärligheter (Lindal 1959:34; Adam av Bremen 2000:205; Helgesson 2002:18).

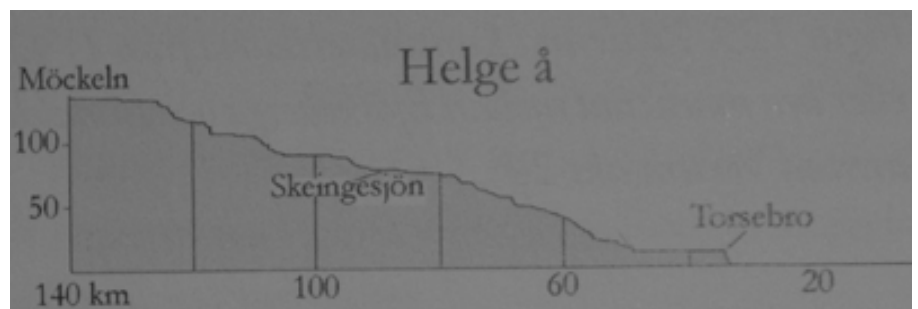

Fig 2. Strömprofil Helgeå (Ödman 2005:148)

Helgeån var i högsta grad farbar under järnåldern. Man kan jämföra Helgeån med norrländska älvar som har liknande strömprofiler. I exempelvis har man i Torne älv använt klinkbyggda forsbåtar. Klinkbyggda mindre båtar kan man tänka sig använts för att ta sig fram i Helgeåsystemet under järnåldern. Forsbåtarna i Norrland har ofta 2-5 bord på varje sida. Båtarna kunde ta relativt mycket last av malm. Ibland har det blivit tvunget att dra båten över land då forsar och vattenfall inte har gjort vattendraget farbart. Vad gäller Helgeån kunde man komma in via Åhus och kom fram in till Torsebro där det fanns ett vattenfall där båten kunde dras över land för att sedan fortsätta färden norrut. Helgeån har också fungerat som kungsådra under medeltiden omnämnd första gången 1442. Kungsådran skulle vara farbar och blockerades ån utgick böter. Detta visar åns betydelse under medeltiden och grunden finns sannolikt under järnåldern när människor alltmer började röra sig i Helgeåsystemet. I Göinge var vägnätet troligen inte speciellt utbyggt och därför hade vattensystemet stor betydelse men också ådalarna som transportled (Stjernquist 1963:133).

Fig. 3 Vikingabåt i Hedeby (Foto: författaren 2007-07-20).

Upp till Göinge har det sannolikt transporterats nödvändiga varor men sannolikt även en del mer lyxbetonade varor (Ödman 2005:148-153; Ruderstam 2006:18f). Att järn spelat en viktig roll i Göinge under järnåldern kan debatteras. Slaggvarpen i Vankiva är den enda som varit förhistorisk i Göinge under tidigare studier. Då järn använts i Göinge under medeltiden är det sannolikt att järn använts i området mer än den enstaka slaggvarpen i Vankiva socken. Slaggvarpen är dock ¹⁴C-daterad till 170-620 AD med 93,8 % sannolikhet. Detta är ett tecken på att järnframställning är känd i Göinge under järnåldern och fler inventeringar skulle sannolikt visa fler järnframställningsplatser (Ödman 2001:136; Ruderstam 2006:22).

Carlies avhandling ger bilden att de norra socknarna i Göinge har få arkeologiska fynd som generellt är daterade till yngre järnålder. Under järnåldern finns få belägg för järnproduktion, dock finns det betydligt fler under medeltiden (Se spridningskarta 3, 4). Jämför vi naturtyperna i området med fornlämningarna från Carlies undersökning framträder ett par olika mönster i Göinge. I dagens Västra Göinge härad kan man se att fynd och gravar från äldre järnålder ofta finns i jordbruksbygd eller jordbruksdominerad mellanbygd där delar av Almaån också finns. Under yngre järnålder finns indicier på att skogsbygderna också börjar tas i anspråk även om fornlämningarna är mycket få och vaga. De äldsta beläggen i Västra Göinge härad dominerar också i jordbruks- och jordbruksdominerad mellanbygd (Carlie 1994:27f; se appendix fig 8). I Östra Göinge är bilden liknande med invånare i jordbruksbygderna dock med några mer indikationer på människor i skogsbygden redan under äldre järnålder. De skriftliga beläggen finns från skogsbruksdominerad mellanbygd och jordbruksbygd.

Fig 4. **Helgeå** (Helgeån 2009-03-09).

Emmislöv socken är intressant för hela Göinge på grund av att alla tidsperioder under järnåldern är representerade där (se appendix fig 10). Det är viktigt att kunna förstå förhållanden mellan jordbruksbygder och skogsbygder för att se lämpliga boplatsoområden. Vid utgrävningar i samband med E4-projektet i nordvästra Skåne framkommer bilden att fornlämningar är koncentrerade till Rönne å och de jordbruksbygder som fanns där. Här har de södra delarna fler antal gravar än de norra. Studien visar också att i de södra delarna har gravar och kyrkor legat närmare varandra med mindre socknar i söder än i norr. Denna bild stämmer också generellt in på Göinge där socknarna är mindre i storlek i söder (Fabech & Ringtved 1995:26; Anglert & Lagerås 2008:29; Spridningskartor 1 & 2).

Vad gäller efterleder i ortnamnen blir det svårt att påvisa några mönster då dessa ger indikationer på järnålder. Dock är de många gånger daterade från romersk järnålder till innan eller under vikingatid. Dock tycks det återigen som att jordbruksbygderna är något vanligare än skogsbygderna. Ortnamnen skulle behöva kompletteras med mer arkeologiska undersökningar (Pamp b1988). Under tidig medeltid är det en kraftig förtätning av bebyggelse som sker från slutet av 1100-talet fram till mitten av 1300-talet. Orsakerna brukar härledas till ny samhällsstruktur på grund av kristendomen, frigivning av trälar samt kraftig

befolkningstillväxt i södra Skåne (Ruderstam b2006:44). Dock ger spridningskartor över utgrävningar, naturtyper, ortnamn och skriftliga belägg en bild av Göinge där jordbruksbygderna tycks ha varit mer befolkade än skogstrakterna. Under yngre järnåldern byggs större och fler gravfält samtidigt som människor söker sig till skogstrakterna.

Nordöstra delen av Skåne tycks ha fått influenser från flera olika håll och vissa influenser till norra Skånes inland har kommit norrifrån, framförallt från Småland under äldre järnålder (Björk 2005:133). Under 500-600-talen finns det indikationer på att det sker en viss bebyggelseökning i Skåne. Detta stämmer också relativt väl med etablerandet av rika gravfält såsom Vätteryd och likfärdsoffer från ungefär samma tid (Helgesson 2002:211f). Någoting kan ha hänt i Vä eller generellt i norra Skåne vilket gör att en viss expansion sker till nya områden (Thun 1982:60).

7. Diskussion och slutsats

Genom uppsatsen har ett antal olika metoder använts. Arkeologiska inventeringar och undersökningar har nyttjats för att se vilken bild materialet ger av Göinge. Pollenanalyser och ¹⁴C-dateringar har använts för att se hur odlingen har sett ut i Göinge och om man ur detta material har kunnat utläsa förändringar. Ortnamn samt skriftliga belägg granskades för att ge indikationer åt när mer konkreta administrativa enheter upprättats. Att gå igenom FMIS var ett alltför stort arbete inom uppsatsens ramar men sökningar visar tydligt att det finns ett behov av en stor studie av Göinge under järnåldern (FMIS 2009-03-03).

Den bild som framträder är att det skett flera förändringar i Göinge under järnåldern. Under äldre järnåldern har inte aristokratin varit så framträdande och de södra socknarna har varit befolkade. Boplatserna kan ses i kombination med åsystemet och jordbruksmarkerna vilket har gjort att detta var lämpliga platser att slå sig ner på. De norra delarna av både Västra och Östra Göinge härader tycks inte ha varit speciellt rikligt befolkade och vissa perioder är det möjligt att de inte hade någon befolkning alls (Ruderstam 2000:23f). Under yngre järnåldern tycks någonting hända. Vissa socknar såsom Norra Melby socken med Vätterydsgravfältet och Häglinge socken samt Färlöv socken i Östra Göinge framträder som viktiga områden (Carlie 1994:274f, 278-281, 289-291). Under yngre järnålder sker också att människorna börjar etablera sig mer i Göinge. Anledningen till varför människor slog sig ner i Göinge under järnåldern är fortfarande höljt i dunkel. Det kan vara relaterat till de olika resurser och

möjligheter av produktion som fanns i området såsom skinn, skog, järn, tjära och honung. Den nyare teorin som presenterats för nordvästra Skåne att det funnits ett herdebruk skulle mycket väl kunna stämma för Göinge också. I jordbruksbygderna har människor bott permanent men sökt sig upp i skogsbygderna med sina djur och för att hämta naturresurser. Genom de olika källmaterialen har det varit möjligt att ge en bild av Göinge. Trots få utgrävningar finns ett relativt stort material som gör det möjligt att se mönster. Men det visar sig också att det finns skillnader som är minst lika viktiga. Vissa socknar har varit mer befolkade och vissa har inte befolkats förrän sent under järnåldern. Järnmalm finns i de norra delarna av Göinge men trots en trolig järnproduktion under järnåldern saknas det förhistoriska produktionsplatser i stor utsträckning. Det finns alltså både skillnader och likheter i Göinge under järnåldern och det är fullt möjligt att använda de metoder som är presenterade i uppsatsen. Genom metoderna är det möjligt att få fram information om ett område som generellt är relativt okänt. Dock gäller det att vara källkritisk och ifrågasätta de eventuella mönster man kan se. Det är också viktigt att använda flera olika typer av källmaterial. Inom arkeologin behöver vi båda typerna av studier både den smala studien som fokuserar på ett mindre material och de större som antingen ger en översiktlig bild eller använder många typer av källmaterial för att vi ska kunna komma så nära människans förhistoria som möjligt.

8. Sammanfattning

Göinge tycks inte ha varit någon enhetlig region under järnåldern. Troligen har det funnits någon form av aristokrati i området men till en början inte så stark. Under järnålderns lopp har den växt sig starkare kanske med influenser från Vä och Uppåkra och med ett alltmer utvidgat handelsnät med kontakter långt bort i Sydeuropa. Södra delarna av Göinge har varit mer befolkade än de norra socknarna. Vattendragen har fungerat som en livsnerv för Göinge som ett sätt att transportera sig på där människor på enkla sätt har kunnat ha kontakt med Vä men också norrut med människorna i Småland. Både västra och östra Göinge har knappast varit speciellt befolkade under järnåldern även om vissa av gravfälten såsom Vätterydsgravfältet tyder på en ganska rik miljö. Att veta hur många som var ”infödda” i Göinge och hur många som kom utifrån för att bosätta sig går inte att avgöra. Det är dock sannolikt att några kan ha kommit utifrån och slagit sig ner i Göinge via Helgeån, Almaån eller på andra sätt. Det kan ha varit människor från trakten kring Vä, från Småland, Halland eller andra områden där människor kan ha haft en viss kännedom gällande Göinge. Denna uppsats har gett en generell bild av Göinges järnålder och den visar också på det behov som finns att granska häradernas

järnålder och förhistoria då mycket återstår att undersöka både inom arkeologin genom utgrävningar men också genom att gå igenom det inventerade fornminnesmaterialet samt djupare studier av ortnamnen och pollenanalyser för enskilda socknar för att senare kunna se eventuella mönster och händelseförlopp i Göinge.

9. Framtiden

Det finns många projekt som är möjliga att genomföra i Göinge som skulle tillföra mycket ny information till områdets förhistoria. Då det inte finns så många gravfältundersökningar i modern tid fattas det mycket information gällande datering, spridning av olika typer inom Göinge och om det finns några kulturella regioner som kan urskiljas. Det finns fortfarande ingen ^{14}C daterad brandgrav. Ett annat forskningsområde som borde belysas är de olika utmarksnäringar som funnits i Göinge under järnåldern. Det finns forskning om historisk tid. Men någon liknande motsvarighet i förhistorisk finns inte för Göinge. Detta är av avgörande betydelse då människor bosatt sig i Göinge av en specifik anledning vilket kan vara relaterat till utmarksnäringarna såsom järnframställning, skinn, tjära och liknande eller kanske herdeverksamheten som fanns i nordvästra Skåne enligt de senaste teorierna i samband med E4:ans arbeten. Ett annat område det borde genomföras mer studier är att se hur ortnamn eventuellt kan sammankopplas med fornlämningar. Språkliga kontakter inom fornvästnordiskt område tillsammans med arkeologin och Göinges eventuella kontakter till småländska områden är andra studier som borde göras. En sak är säker vad gäller Göinges järnålder finns det många områden att arbeta med i framtiden. (Ödman 2001; Carlie 2002:357; Anglert & Lagerås 2008:39).

Litteratur- och källförteckning

Adam av Bremen 2000. *Adam af Bremens krønike*. Översättare Allan A. Lund. Højbjerg.

Anglert, M. & Lagerås, P. 2008. Den stora berättelsen – ett landskap präglat av förändring. I *Landskap bortom traditionen: Historisk arkeologi i nordvästra Skåne*, pp 19-102. Red: Mats Anglert. Stockholm.

Brink, S. 1998. Land, bygd, distrikt och centralort i Sydsverige: Några bebyggelsehistoriska nedslag. I *Centrala platser, Centrala frågor: Samhällsstrukturen under Järnåldern*, pp 297-326. Uppåkrastudier 1. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 28. Red: Birgitta Hårdh, Lars Larsson. Stockholm.

Björk, T. 2005. *Skäran på bålet: Om den äldre järnålderns gravar i Skåne*. University of Lund, Institute of Archaeology – report series nr 92. Lund.

Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 22. Stockholm.

Carlie, A. 2002. Människor och landskap: Om förhistoriska samhällen i en nordskånsk inlandsbygd. I *Skånska regioner: tusen år av kultur och samhälle i förändring*, pp 280-361. Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar skrifter No 40. Red: Anne Carlie. Stockholm.

Fabech, C. 1993. Skåne – et kulturelt og geografisk graenseland i yngre jernalder og i nutiden. I *TOR vol 25*, pp 201-246. Red: Bo Gräslund, Kjell Knutsson, Helena Knutsson. Uppsala.

Fabech, C. & Ringtved, J. 1995. Magtens geografi i Sydskandinavien- om kulturlandskab, produktion og bebyggelsesmønster. I *Produksjon og samfunn Om erverv, spesialisering og bosetning i Norden i 1. Årtusen e. Kr. 2 nordiske jernaldersymposium Granavolden 1992*, pp 11-38. Red: Heid Gjøstein Resi. Oslo.

Helgesson, B. 2002. *Järnålderns Skåne: Samhälle, Centra och Regioner*. Uppåkrastudier 5. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 38. Stockholm.

Helgesson, B. 2008. Kan regionalitet påvisas genom arkeologiskt fyndmaterial? Några metodiska och källkritiska närmanden. I *Hikuin 35: Regionalitet i Danmark i vikingetid og middelalder*, pp 49-62. Red: Peder Gammeltoft, Søren Sindbæk, Jens Vellelev. Højbjerg.

Hyenstrand, Å. 1984. *Fasta Fornlämningar och Arkeologiska Regioner*. Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer rapport RAÄ 1984:7. Stockholm.

Jacobsson, B. 2000. *Järnåldersundersökningar i Sydsverige: Katalog för Skåne, Halland, Blekinge och Småland*. Lund.

Karlsson, S. & Robertsson, A-M. 2001. Bilaga 1: Pollenanalytisk undersökning av lagerföljd från Persa håla, Vittsjö, norra Skåne. I *Vittsjö: En socken i dansk järnbruksbygd*, pp 119-130. Norra Skånes Medeltid 2. Red Anders Ödman. University of Lund, Institute of Archaeology – report series nr 76. Lund.

Karlsson, T. 1965. Roskilde domkapitel och Göinge. I *Västra Göinge Hembygdsförbunds skriftserie XIII*, pp 11-28. Red: Ivar Johansson. Hässleholm.

Lagerås, P. 2002. Skog, slätter och stenröjning: Paleoekologiska undersökningar i trakten av Stoby i norra Skåne. I *Skånska regioner: tusen år av kultur och samhälle i förändring*, pp 362-411. Riksantikvarieämbetets arkeologiska undersökningar skrifter No 40. Red: Anne Carlie.

Lindal, H. 1959. *Skånes Historia med Blekinge och Hallands fram till 1719*. Trelleborg.

Lindroth, H. 1911. Göinge härads gårdnamn. I *Fornvännen Meddelanden från K. Vitterhets historie och antikvitets akademien. Årgången 6*, pp 175-196. Red: Emil Ekhoff. Stockholm.

Lovén, P. 1961. De Gothungia. I *Västra Göinge Hembygdsförbunds skriftserie IX*, pp 1-88. Översättare: Martin P:n Nilsson. Red: Ivar Johansson. Hässleholm.

Pamp, B. a1988. *Ortnamn i Sverige*. Lund.

Pamp, B. b1988. *Skånska Orter och Ord*. Malmö.

Ringdahl, C. 2008. *Skånes ortnamn: Västra Göinge Härad med Hässleholms Stad*. Serie A Bebyggelsenamn Del 22. Lund.

Roskildekrøniken 2002. *Roskildekrøniken*. Översättare: Michael H. Gelting. Højbjerg.

Ruderstam, C. 2000. *Vittsjöboken Historiebok om händelser och människor i en Göingesocken från stenåldern till cirka 1890*. Bjärnum.

Ruderstam, C. a2006. Verums första inbyggare. I *Verum förr och senare*, pp 17-22. Red: Ida Lindén, Mats Pettersson, Claes Ruderstam. Bjärnum.

Ruderstam, C. b2006. Koloniseringstiden. I *Verum förr och senare*, pp 43-52. Red: Ida Lindén, Mats Pettersson, Claes Ruderstam. Bjärnum.

Skansjö, S. 1997. *Skånes Historia*. Lund.

Stjernquist, B. 1958. Nyordning av den förhistoriska samlingen i V. Göinge härads hembygdsmusem. I *Västra Göinge Hembygdsförbunds skriftserie VI*, pp 27-37. Red: Eric Carlsson. Hässleholm.

Stjernquist, B. 1963. Om Göingebygdens bronsålder. I *Skånes Natur, Skånes Naturskyddsförenings Årsskrift 50*, pp 211-233. Red: Staffan Ulfstrand. Malmö.

Strömberg, M. 1959. Gravfältet vid Vätteryd. I *Skånes Hembygdsförbunds Årsbok 1959*, pp 56-70. Lund.

Strömberg, M. 1954. Göingebygdens vikingatid. I *Göinge hembygdsförenings årsbok 1954*, pp 3-17. Kristianstad.

Svanberg, F. 2003a. *Decolonizing the viking Age 1*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 43. Stockholm.

Svanberg, F. 2003b. *Death Rituals in South-East Scandinavia AD 800-1000: Decolonizing the Viking Age 2*. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 24 Stockholm.

Olsson, A. 1968. *Byarna kring Göinge-dösarna, en bok om Vinslövsbygden*. Vinslöv.

Tegnér, M. 2005. *Järnåldersundersökningar i Skåne 1960-2000: Katalog över arkeologiska undersökningar 1960-2000*. Malmö Kulturmiljö Rapport nr 51 2005, University of Lund, Institute of Archaeology – report series nr 91. Lund.

Thun, E. 1982. *Vä järnålder-medeltid rapport*.

Vikstrand, P. 2001. *Gudarnas platser: Förkristna sakrala ortnamn i Mälarlandskapen*. Studier till en svensk ortnamnsatlas 17. Uppsala.

Ödman, A. 2001. *Vittsjö: En socken i dansk järnbruksbygd*. Norra Skånes Medeltid 2. Red: Anders Ödman. University of Lund, Institute of Archaeology – report series nr 76. Lund.

Ödman, A. 2005. *Skeingeborg: borgen som Saxo glömde*. Norra Skånes Medeltid 4: University of Lund, Institute of Archaeology – report series nr 90. Lund.

Grävningsrapporter

Kockum, J. 2007. *Vä söder om S:t Gertrud – Vä 115:1 & 27:18, Arkeologisk förundersökningsrapport, RAÄ 72 Vä socken, 1146 Kristianstads kommun Skåne Län*. Kristianstad.

Lagergren, A. 2006. *Ignaberga kalkbrott 2006 Härdområde från förromersk järnålder och en flerhundraårig kalkugn i Vedhygge Skåne, Hässleholms kommun, Ignaberga socken, Ignaberga 1:18, 5:20 m.fl., RAÄ 38 och 42. Dnr 423-3550-2004*. Lund.

Perneby 2003 *Odlings- och boplatsslämningar vid Hässleholm, Skåne Hässleholms stad Kv. Blandaren m.fl Arkeologisk slutundersökning.* Lund.

Runcis, J. 2002. *Gravar från äldsta järnålder i västra Göinge, Skåne Ignaberga socken, Ignaberga 64:2, RAÄ 22, 41, 42.* Arkeologisk slutundersökning. Dnr 423-330-2001. Lund.

Internet

Björk, T. e-post 2009-02-17 Regionmuseet Kristianstad.

Carlie, A. e-post 2009-02-18 UV Syd Lund.

FMIS 2009-02-01, FMIS 2009-03-03

<http://www.raa.se/cms/fornsok/start.html>

FMIS sökning 2009-02-20

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Infoartefact 2009-02-16.

<http://www.infoartefact.se/fastaknappar/artiklar/artiklar2.html>

Länsstyrelsen Hässleholms kommun 2009-02-20.

http://www.lst.se/skane/Naturen_i_Skane/Natur_och_vattenvard/Planeringsunderlag/Naturvardsprogram/Hassleholm/

Nordisk Familjebok 2009-02-02.

<http://runeberg.org/display.pl?mode=facsimile&work=nfbj&page=0466>

RAÄ Norra Åkarp 45:1 2009-02-22.

http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html?use_id_extent=true&extent=1369628,6242818,1369708,6242898&tab=3&page=1&objektid=10109300450001&layers=Sverige;Fornl%C3%A4mningar;Fornl%C3%A4mningar%20markering;&overview=0

Skog och Historia 2009-02-22

<http://www.regionmuseet.m.se/nav.html>

Skånsk Ortnamnsdatabas

<http://130.235.143.139/beb/sokharad.aspx>

Muntligt

Ringdahl, C. 2009-01-23. *Dialekt och Ortnamnsarkivet i Lund.*

Bildförteckning

Framsidesbild. *skogen* 2009-03-08.

<http://www.furuboda.se/Bilder/skog.jpg>

Figur 1. *Länsstyrelsen Halland* 2009-03-08.

<http://www.lansstyrelsen.se/halland/amnen/Naturvard/naturreservat/hylte/Odegardet.htm>

Fig 2. Ödman, A. 2005. *Skeingeborg: borgen som Saxo glömde. P 148.* Norra Skånes Medeltid 4: University of Lund, Institute of Archaeology – report series nr 90. Lund.

Fig 3. *Foto: författaren* 2007-07-20.

Fig 4. *Helgeån* 2009-03-09.

<http://www.nedrehelgean.se/>

Fig 5. Ringdahl, C. 2008. *Skånes ortnamn: Västra Göinge Härad med Hässleholms Stad. P 504.* Serie A Bebyggelsenamn Del 22. Lund.

Fig 6. *Östra Göinge* 2009-01-29

<http://pd-syd.mine.nu/Html/ogoinge.htm>

Fig 7. Ödman, A. 1995. Skånskt järn från malm till marknad. I *Medeltida danskt järn: Framställning av och handel med järn i Skåneland och Småland under medeltiden. P 147.*

Red: Sven-Olof Olsson. Halmstad

Fig 8. Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar.* P 28. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 22. Stockholm.

Ringdahl, C. 2008. *Skånes ortnamn: Västra Göinge Härad med Hässleholms Stad.* P 504. Serie A Bebyggelsenamn Del 22. Lund.

Fig 9. Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar.* Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 22. Stockholm.

Jacobsson, B. 2000. *Järnåldersundersökningar i Sydsverige: Katalog för Skåne, Halland, Blekinge och Småland.* Lund.

Tegnér, M. 2005. *Järnåldersundersökningar i Skåne 1960-2000: Katalog över arkeologiska undersökningar 1960-2000.* Malmö Kulturmiljö Rapport nr 51 2005, University of Lund, Institute of Archaeology – report series nr 91. Lund.

Ringdahl, C. 2008. *Skånes ortnamn: Västra Göinge Härad med Hässleholms Stad.* P 504. Serie A Bebyggelsenamn Del 22. Lund.

Fig 10. Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar.* Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 22. Stockholm.

Jacobsson, B. 2000. *Järnåldersundersökningar i Sydsverige: Katalog för Skåne, Halland, Blekinge och Småland.* Lund.

Tegnér, M. 2005. *Järnåldersundersökningar i Skåne 1960-2000: Katalog över arkeologiska undersökningar 1960-2000.* Malmö Kulturmiljö Rapport nr 51 2005, University of Lund, Institute of Archaeology – report series nr 91. Lund.

Östra Göinge 2009-01-29

<http://pd-syd.mine.nu/Html/ogoinge.htm>

Fig 11. Ödman, A. 2001. *Vittsjö: En socken i dansk järnbruksbygd*. P 83. Norra Skånes Medeltid 2. Red: Anders Ödman. University of Lund, Institute of Archaeology – report series nr 76. Lund.

Fig 12. Ödman, A. 2001. *Vittsjö: En socken i dansk järnbruksbygd*. P 88. Norra Skånes Medeltid 2. Red: Anders Ödman. University of Lund, Institute of Archaeology – report series nr 76. Lund.

Fig 13. Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar*. P 168f, 173f. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 22. Stockholm.

Pamp, B. a1988. *Ortnamn i Sverige*. Lund.

Pamp, B. b1988. *Skånska Orter och Ord*. Malmö.

Ringdahl, C. 2008. *Skånes ortnamn: Västra Göinge Härad med Hässleholms Stad*. P 504. Serie A Bebyggelsenamn Del 22. Lund.

Fig 14. Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar*. P 168f, 173f. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 22. Stockholm.

Ringdahl, C. 2008. *Skånes ortnamn: Västra Göinge Härad med Hässleholms Stad*. P 504. Serie A Bebyggelsenamn Del 22. Lund.

Fig 15. Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar*. P 174. Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 22. Stockholm.

Ringdahl, C. 2008. *Skånes ortnamn: Västra Göinge Härad med Hässleholms Stad. P 504.*
Serie A Bebyggelsenamn Del 22. Lund.

Fig 16. Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar. P 174.* Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 22. Stockholm.

Östra Göinge 2009-01-29

<http://pd-syd.mine.nu/Html/ogoinge.htm>

Fig 17. Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar. P 174.* Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 22. Stockholm.

Ringdahl, C. 2008. *Skånes ortnamn: Västra Göinge Härad med Hässleholms Stad. P 504.*
Serie A Bebyggelsenamn Del 22. Lund.

Fig 18. Carlie, A. 1994. *På arkeologins bakgård: En bebyggelsearkeologisk undersökning i norra Skånes inland baserad på synliga gravar. P 174.* Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°. No. 22. Stockholm.

Östra Göinge 2009-01-29

<http://pd-syd.mine.nu/Html/ogoinge.htm>

Appendix

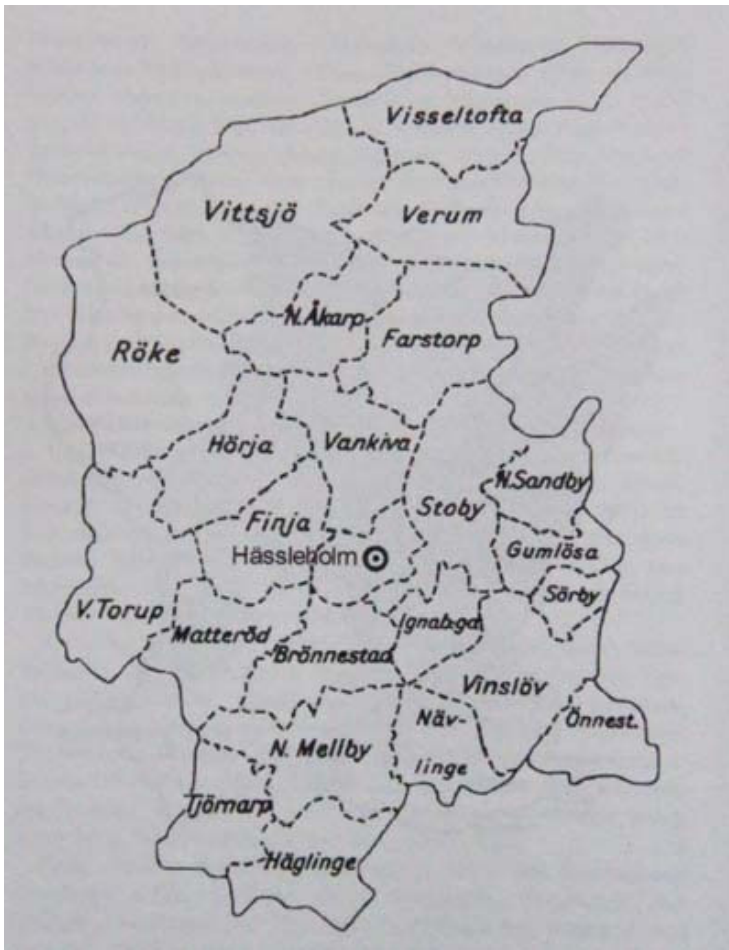

Fig 5. Sockenindelning i dagens Västra Göttinge härad (Ringdahl 2008:504).

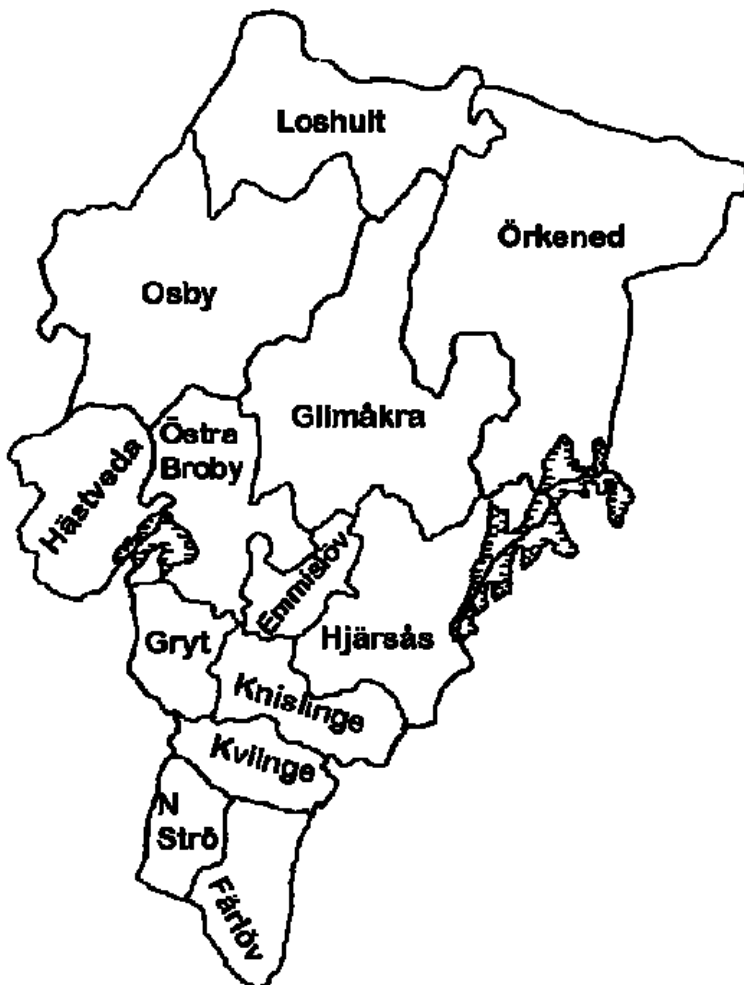

Fig 6. Sockenindelning i dagens Östra Göttinge härad (Östra Göttinge 2009-01-29).

Fig 7. Åsystemen i Skåne (Ödman 1995:147, modifierad av författaren).

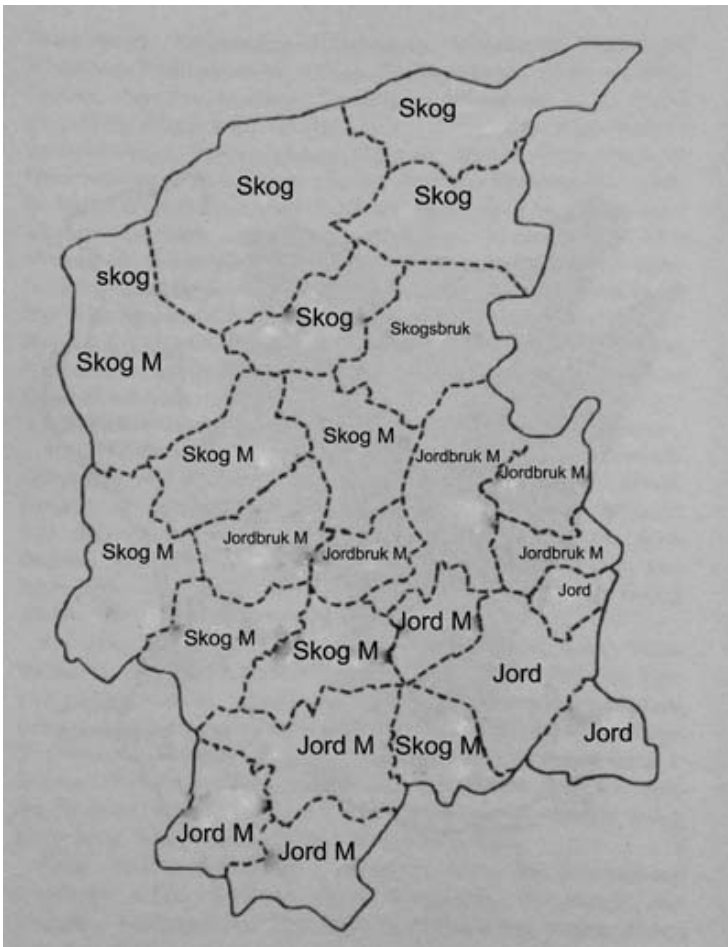

Fig 8. Naturtyperna i Västra Göinge härad
 Skog=Skogsbruksbygd
 Skog M=Skogsbruksdominerad mellanbygd
 Jordbruk M=Jordbruksdominerad mellanbygd
 Jord=Jordbruksbygd
 (efter Carlie 1994:28; Ringdahl 2008:504, modifierad av författaren).

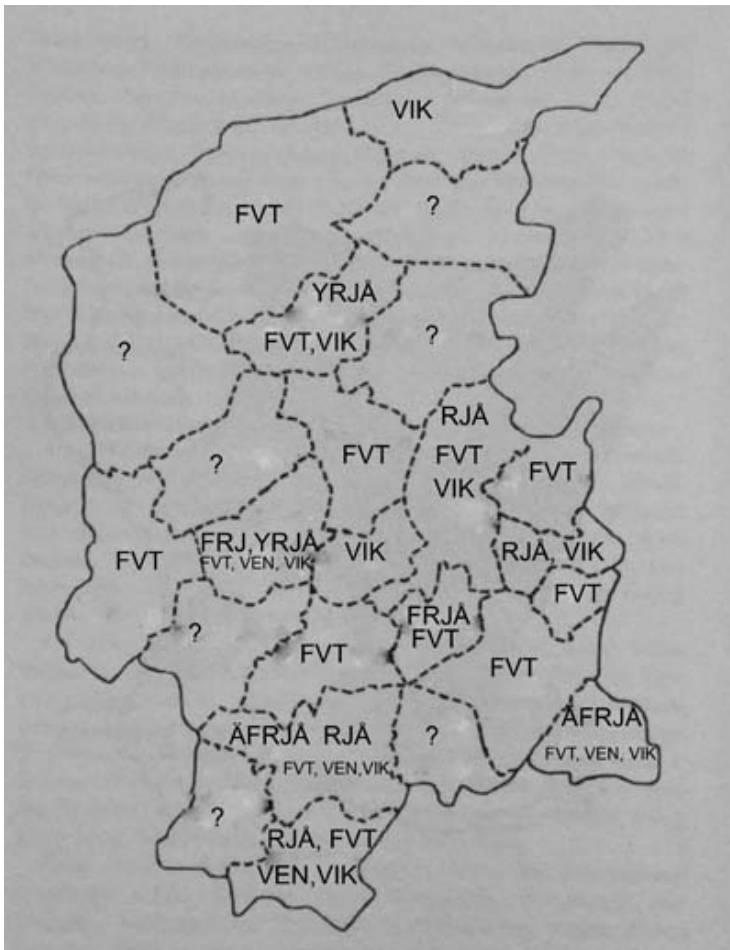

Fig 9. Gravar och lösfynd i Västra Göinge härad

ÄFRJÅ=Äldre förromersk järnålder

FRJÅ=Förromersk järnålder

RJÅ=Romersk Järnålder

YRJÅ=Yngre romersk järnålder

FVT=Folkvandringstid

VEN=Vendeltid

VIK=Vikingatid

?=Inga fornlämningar eller lösfynd påträffade i socknen

(Efter Carlie 1994; Jacobsson 2000; Tegnér 2005;

Ringdahl 2008:504, modifierad av författaren).

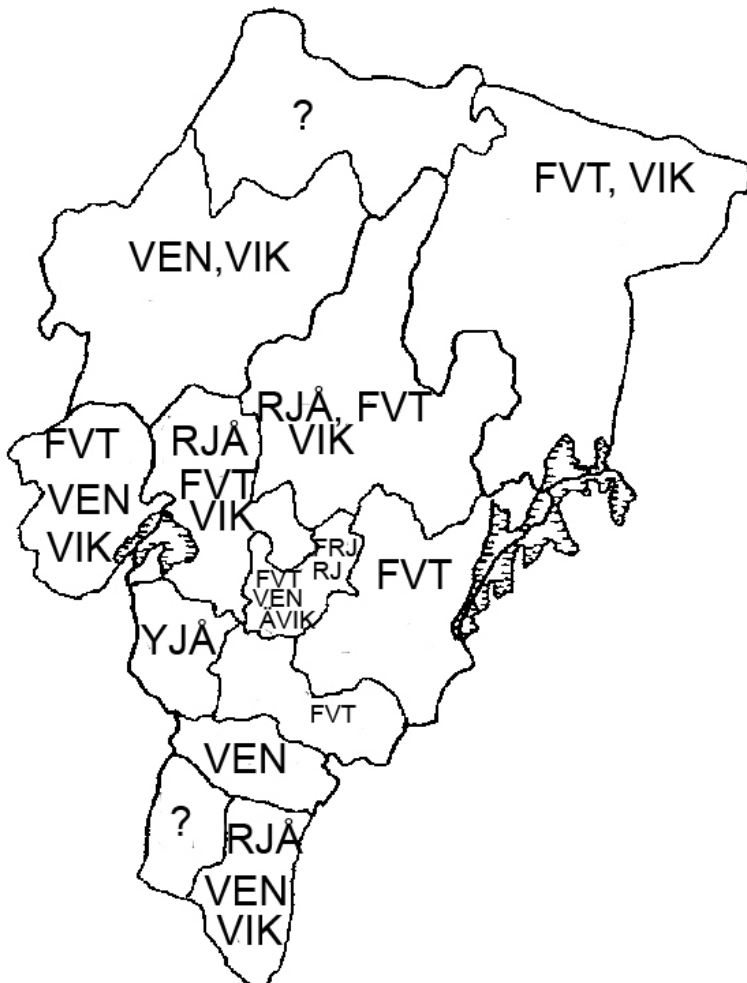

Fig 10. Gravar och lösfynd i Östra Göinge härad

FRJÅ=Förromersk järnålder

RJÅ=Romersk Järnålder

YJÅ=Yngre järnålder

FVT=Folkvandringstid

VEN=Vendeltid

ÄVIK=Äldre vikingatid

VIK=Vikingatid

?=Inga fornlämningar eller lösfynd påträffade i socknen

(Efter Carlie 1994; Jacobsson 2000; Tegnér 2005;

Östra Göinge 2009-01-29, modifierad av

författaren).

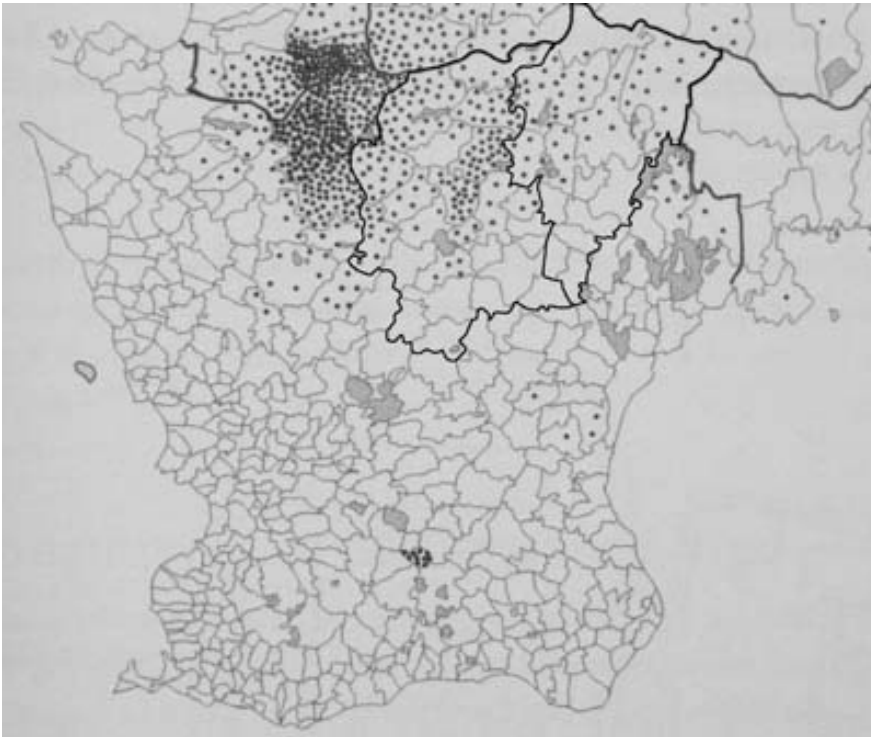

Fig 11. **Järnproduktionsplatser i Skåne**
(Ödman 2001:83, modifierad av
författaren).

Fig 12. **Tjärproduktionsplatser i
norra Skåne**
(Ödman 2001:88, modifierad av
författaren).

Fig 13. Efterleder i Västra Göinge härad

JÄ=Järnålder

ÄJÄ?-VIK=Äldre järnålder (osäker)-vikingatid

RJÄ-IVIK=Romersk järnålder-innan vikingatid

RJÄ-VIK=Romersk järnålder-vikingatid (efter Pamp a1988; Pamp b1988; Carlie 1994:168f, 173f; Ringdahl 2008:504, modifierad av författaren).

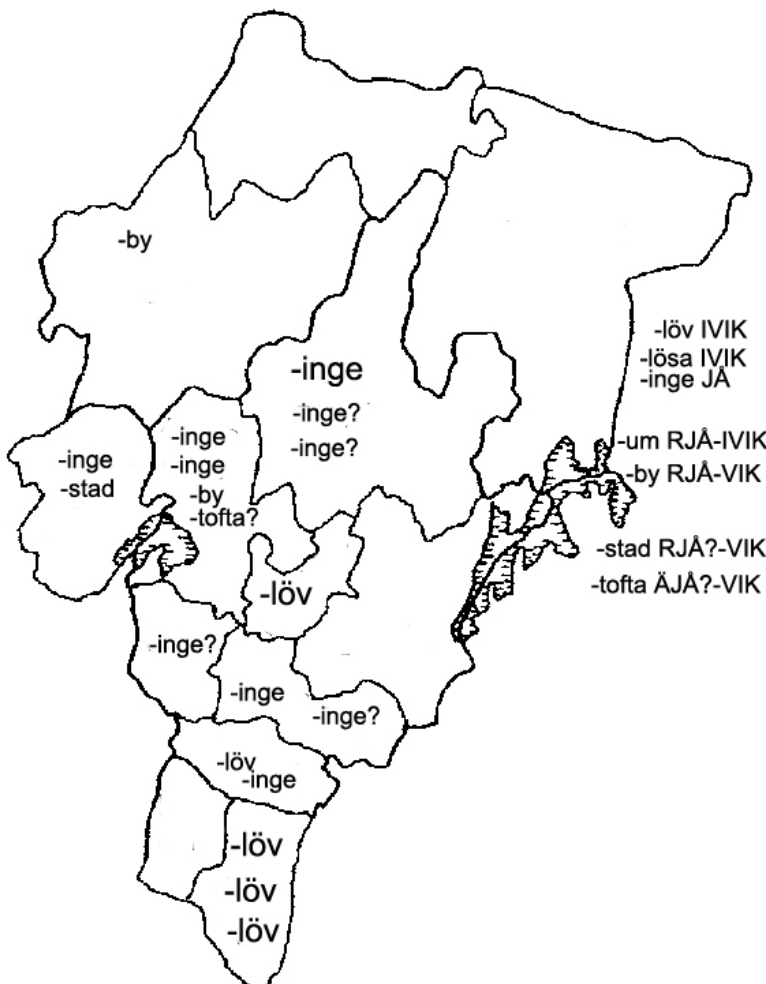

Fig 14. Efterleder i Östra Göinge härad

JÄ=Järnålder

ÄJÄ?-VIK=Äldre järnålder (osäker)-vikingatid

RJÄ-IVIK=Romersk järnålder-innan vikingatid

RJÄ?-VIK=Romersk järnålder (osäker)-vikingatid

RJÄ-VIK=Romersk järnålder-vikingatid (efter Pamp a1988; Pamp b1988; Carlie 1994:168f, 173f; Östra Göinge 2009-01-29, modifierad av författaren).

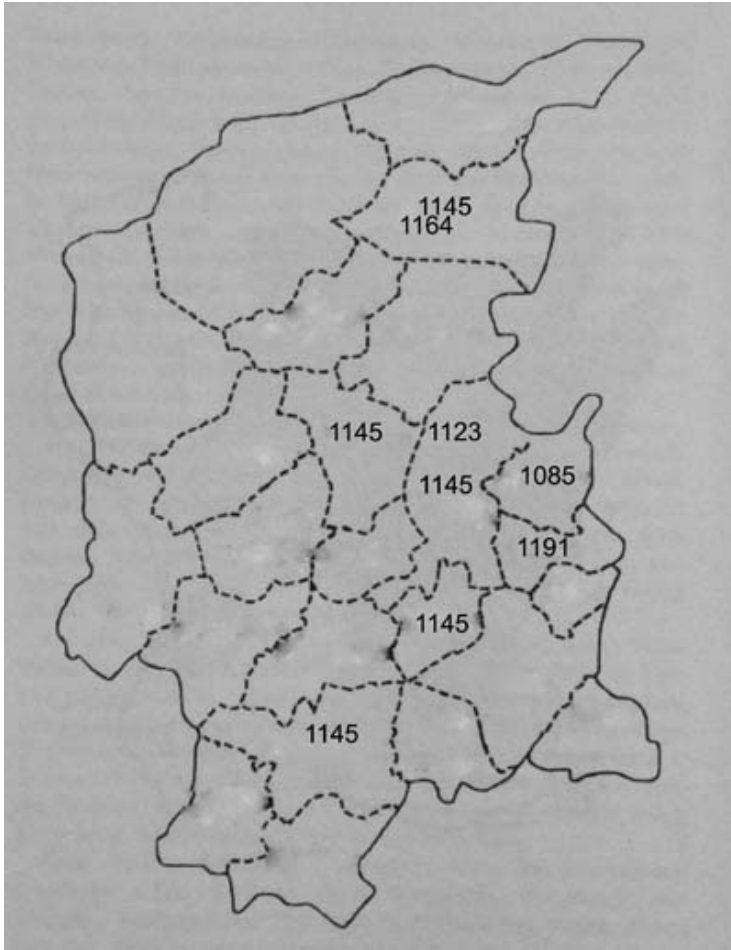

Fig 15. Äldsta belägg i Västra Göinge härad
(efter Carlie 1994:174; Ringdahl 2008:504,
modifierad av författaren).

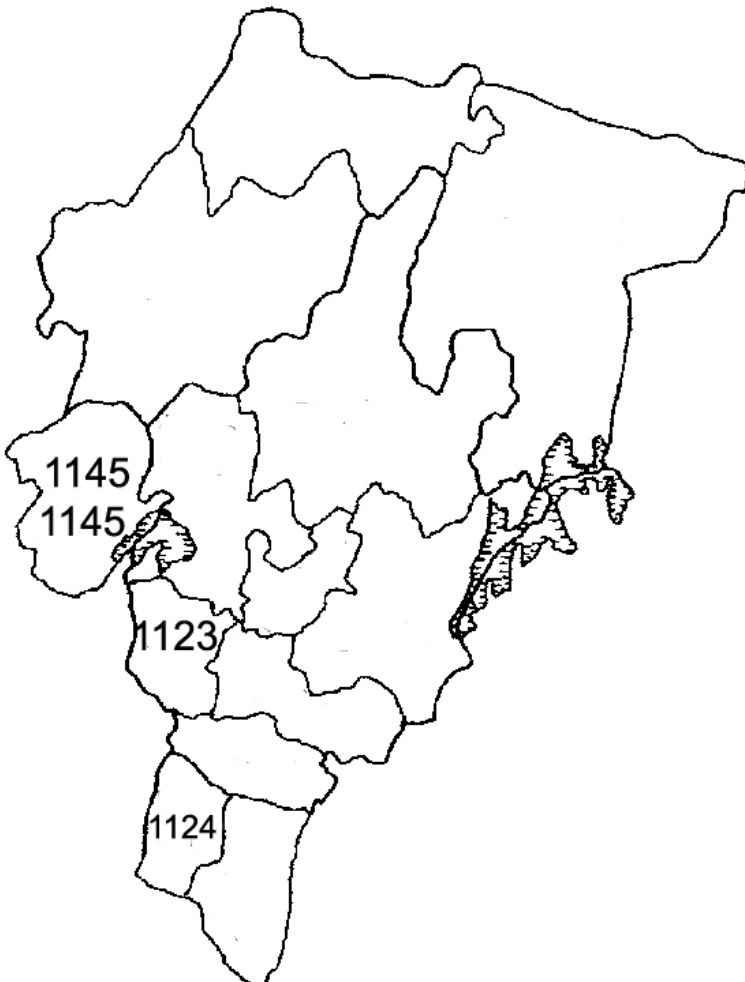

Fig 16. Äldsta belägg i Östra Göinge härad
(efter Carlie 1994:174; Östra Göinge 2009-
01-29, modifierad av författaren).

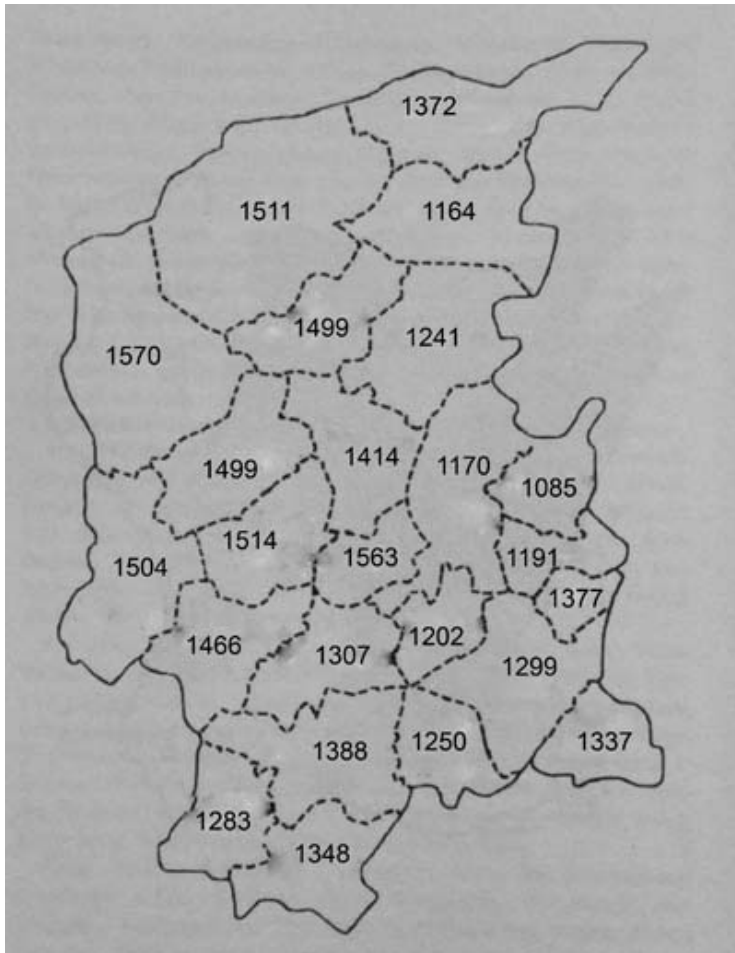

Fig 17. Äldsta belägg för sockennamnet i Västra Göinge härad (efter Carlie 1994:174; Ringdahl 2008:504, modifierad av författaren).

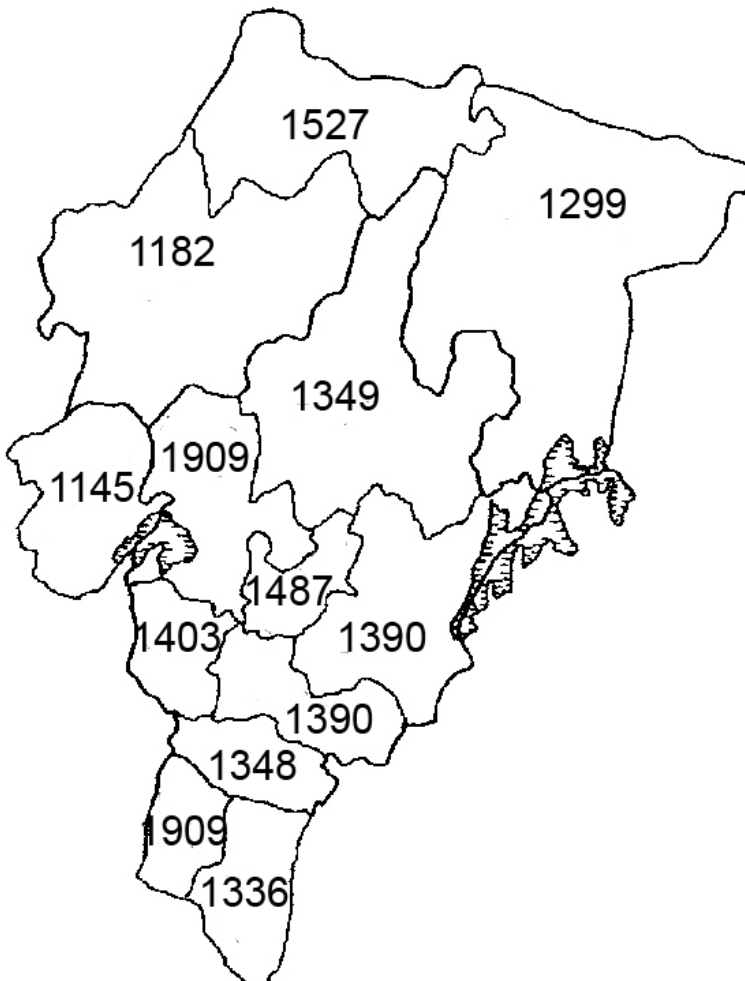

Fig 18. Äldsta belägg för sockennamnet i Östra Göinge härad (efter Carlie 1994:174; Östra Göinge 2009-01-29, modifierad av författaren).